

EN KOLARKOJA I SKÖNVIK

Frivillig arkeologisk undersökning

L1948:50
Sandviken Överbyn 5:19
Sandviken stad
Sandvikens Kommun
Gästrikland

Kerstin Westrin

EN KOLARKOJA I SKÖNVIK

Frivillig arkeologisk undersökning

L1948:50
Sandviken Överbyn 5:19
Sandvikens stad
Sandvikens Kommun
Gästrikland

Rapport 2021:23
Kerstin Westrin

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2021

Omslagsbild: Spismursrest med den framrensade spishällen. Foto Kerstin Westrin från öster.

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Innehåll.....	3
Sammanfattning	4
Inledning	4
Syfte och metod.....	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Metod	8
Resultat.....	8
Anläggningsbeskrivning.....	11
Krittipan	12
Slutord	12
Administrativa uppgifter	12
Referenser	12
Arkiv	12

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av MaserFrakt AB utfört en frivillig arkeologisk undersökning av en grund efter en kolarkoja (L1948:50). Lämning var i Riksantikvarieämbetets kulturminnesregister (KMR) registrerat som ett *område med skogsbrukslämningar* bestående av kolbotten efter resmila och en grund efter en kolarkoja. Vid fältbesök av Länsstyrelsen Gävleborg 16 oktober år 2020 var endast delar av kolarkojan kvar.

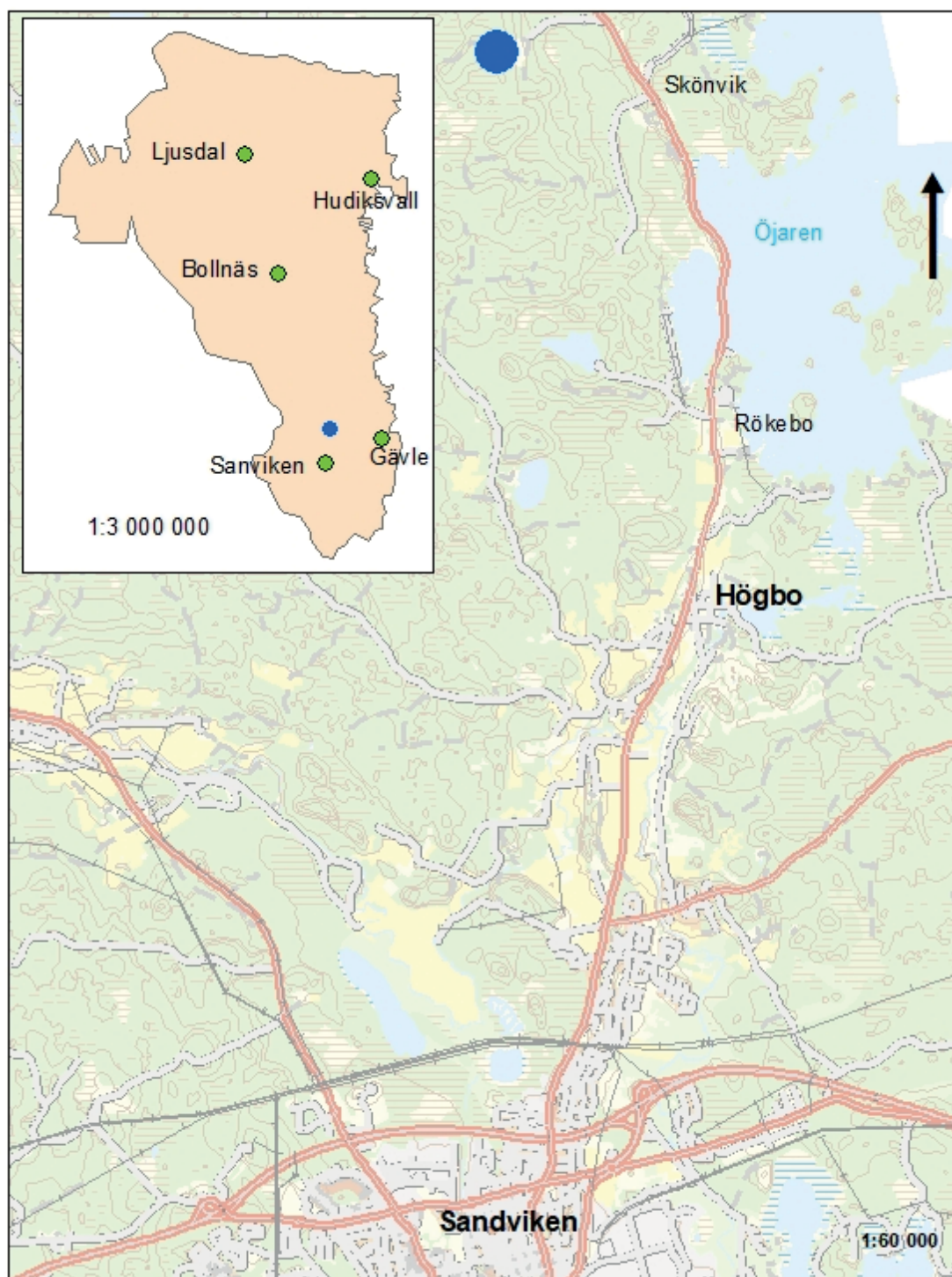
Vid den arkeologiska undersökningen rensades kojgrunden fram och foto dokumenterades. Det kunde då konstateras att spisröset var relativt intakt medan halva kojans var bortschaktad.

Med hjälp av grävmaskin plockades spismuren ned, och själva spishällen rensades fram. I samband med detta framkom en järnkrok för upphängning av kokkärl. Även ett huvud till en kritpipa påträffades i anslutning till hällen. Piphuvudet tillvaratogs för vidare analys och datering (F1).

Robert Bergman Carter, doktorand vid Lunds universitet, har studerat pipan och daterar den till runt förra sekelskiftet och att den tillverkats i Värmland. Detta medför att kojgrunden får en sen datering.

INLEDNING

MaserFrakt AB har för avsikt att utvidga en bergtäkt i Skönvik norr om Sandviken. Inom området för utvidgningen fanns ett område med skogsbrukslämningar registrerad i KMR, L 1948:50. Lämningen var registrerad som en kolbotten efter en resmila och en grund efter kolarkoja. Kolbotten hade försvunnit i samband med att området schaktats av. Av kojans återstod spisröset samt halva kojagrunden. Undersökningen utfördes av Länsmuseet Gävleborg under en dag i maj år 2020.

Figur 1. Utdrag ur Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat i blått. Den mindre kartan visar undersökningsområdets läge i Gävleborgs län.

SYFTE OCH METOD

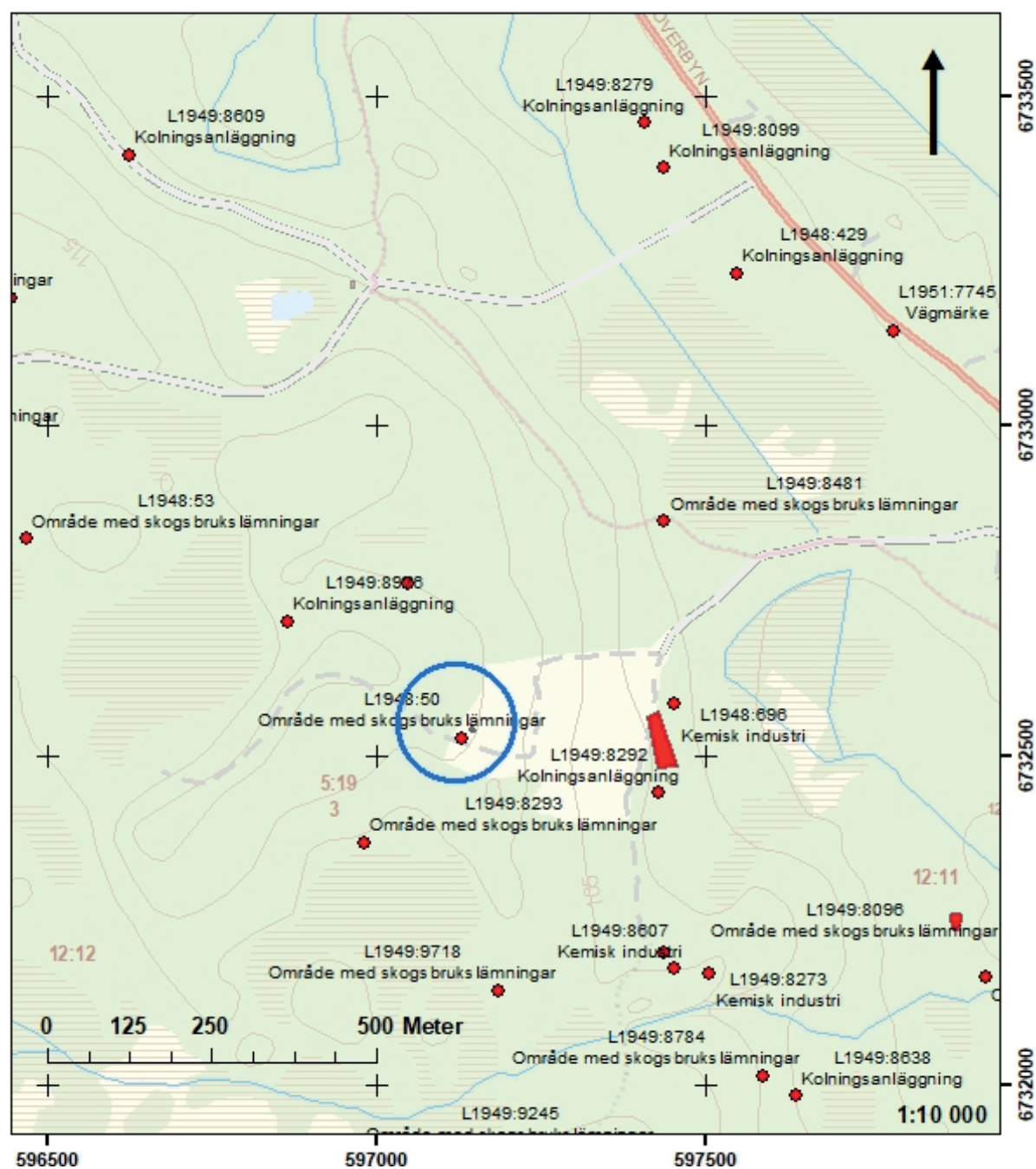
Syftet med den arkeologiska undersökningen var att dokumentera och om möjligt datera lämningen.

Lämningen undersöktes dels med hjälp av grävmaskin, dels genom handgrävning. Fotodokumentation och inmätningar med RTK-GPS skedde kontinuerligt under arbetets gång. Inledningsvis avsöktes kolan med metalldetektor. Då det framkom en stor mängd spik vid detta moment användes endast detektor vid undersökningen av spisiröset.

Figur 2. Grunden efter kolarkoan, markerad med gul rektangel, innan undersökning påbörjats. Foto: Kerstin Westrin, från öster.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Figur 3. Utdrag ur Fastighetskartan med KMR- registrerade lämningar rödmarkerade och den lämning som berördes av undersökningen markerad med blå cirkel.

Grunden efter kolarkojan ligger i öst-sluttande skogsmark cirka 115 meter över havet. Marken utgörs av grusigt svallsediment, delvis med strandvallar (SGU jordartskarta). I Riksantikvarieämbetets kulturminnesregister (KMR) finns ett stort antal kolbottnar, både med och utan kojgrunder, registrerade i närområdet.

METOD

Undersökningen inleddes med att kolarkojan fotodokumenterades. Därefter rensades lämningen fram och mättes in med RTK-GPS. Det kunde då konstateras att större delen av själva kojans var bortschaktad.

Figur 4. Kojgrunden efter framrensning. Gränsen mellan orörd del, svart kolbemängt grus, och bortschaktad del, brunt grus, syntes tydligt. Foto: Kerstin Westrin, från öster.

RESULTAT

Undersökningen av det som fanns kvar av kojgrunden visade att trärester från väggens södra sida låg in över det som utgjort kojans innergolv. Den del av golvytan som fanns bevarad rensades fram. Inga fynd påträffades i denna del av kojgrunden.

All sten som rasat in i spisröset plockades därefter bort. I anslutning till detta moment påträffades en krok för upphängning av kokkärl.

Figur 5. Spisröset efter att alla lösa stenar rensats bort. Foto: Kerstin Westrin, från sydöst.

Figur 6. Krok som kolaren hängt sina kokkärl i. Fyndet tillvaratogs inte. Foto: Kerstin Westrin.

Spisröset dokumenterades och mättes in. Därefter rensades själva spishällen fram. I kanten mellan häll och spismuren påträffades ett kritpipshuvud i två delar. Fyndet tillvaratogs för datering. Även en mindre mängd brända ben påträffades. Då det saknades budget för osteologi tillvaratogs inte dessa.

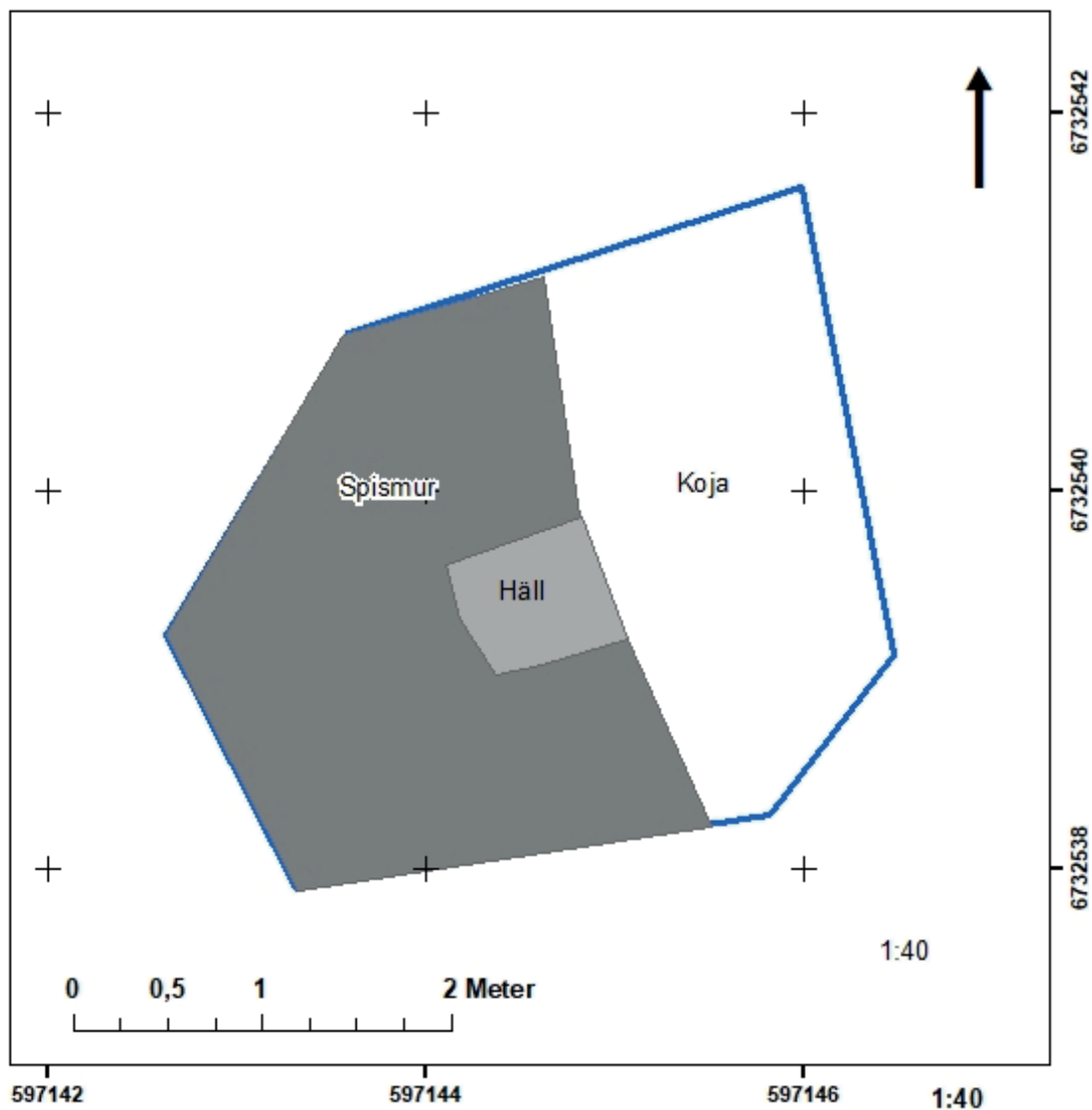
Figur 7. Spishällen. Foto: Kerstin Westrin

Figur 8. Piphuvudet som påträffades vid framrensning av spishällen. Foto: Kerstin Westrin.

ANLÄGGNINGSBESKRIVNING

Grunden efter kojans storleken 4,0×3,0 meter (Ö-V). Spismursrest i V, 4,0 ×2,5 meter (N-S) och 1,0 meter hög. Av stenar med 0,2–0,5–0,2–0,5 meters storlek. Spishäll 0,8 ×0,7 meter (Ö-V) av sex stenar med plan ovansida. Rest efter väggar cirka 1,0 meter och 0,3–0,5 meter hög. I det som fanns kvar av väggarna fanns trärester. Kojans ingång kunde inte identifieras. Denna har sannolikt funnits i den del som vid undersökningen år 2021 var bortschaktad.

Figur 9. Planritning över den undersökta kolarkojan.

KRITPIPAN

Robert Bergman Carter, doktorand vid Lunds universitet med kritpipor som forskningsområde, har studerat kritpipan. "Pipan ser ut att vara tillverkad i Värmland av antingen Rudolf Åhser eller Emmanuel Stolpe, sent 1800-tal - tidigt 1900-tal". Efter fotodokumentation och analysen av kritpipan har den gallrats.

SLUTORD

Utifrån dateringen av kritpipan är kojan runt förra sekelskiftet. En viss tidsförskjutning kan finnas mellan pipans tillverkning och då den är förbrukad och hamnar i spisen.

Till vem kolet i Skönvik var ämnat är dolt i dunkel. Högbo bruk som finns inom rimligt avstånd från Skönvik lade ned sin verksamhet omkring år 1860. Högbo bruk har aldrig haft någon masugn, denna fanns i Edsken i Hoforstrakten. På Högbo bearbetades järnet från Edsken i smedjan (Beskow 1959). Detta moment krävde kol för att värma upp järnet i smedjan. Sannolikt finns det kolbottnar i det aktuella området som levererat kol till den verksamheten. Dock inte kol från den kolare som bodde i den nu undersökta kojan och rökte sin kritpipa.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 2021–38/320

Undersökningstid: 2021-04-15

Projektledare: Kerstin Westrin

Personal: Frida Löjdström

Fastigheter: Sandviken Överbyn 5:19

Socken: Sandvikens stad

Kommun: Sandviken

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Arkeologitimmar i fält: 12

Dokumentationshandlingar: Förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv

Fynd: Fynd av kritpipa har gallrats.

REFERENSER

Beskow, H. 1959. Högbo bruk. Malmö.

Arkiv

Riksantikvarieämbetets kulturminnesregister: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

SGU jordartskarta: <https://www.sgu.se/produkter/kartor/kartvisaren/jordkartvisare/>

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE